

Керекеша О.І.

аспірант Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, df28100323@tnu.edu.ua,
ORCID 0009-0001-8922-1234

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Дослідження генези інституціоналізму дозволило виділити три основні підходи в розумінні субстанції інституту як теоретичного конструкту та політичного феномену. Перше зводиться до ототожнення інститутів і організацій як форм об'єднання людей за певними ознаками. У рамках другого підходу інститути визначаються як сукупності норм і правил. Третій підхід асоціює інститут зі стійким типом поведінки.

Встановлено, що наявність різних трактувань може бути пояснена особливостями розвитку самої інституціональної теорії. Традиційний інституціоналізм аж до початку 50-х років ХХ століття був одним з продуктивних і затребуваних напрямів політичної науки. Однак гегемонія біхевіоралістського підходу, що послідувала далі, де ключовим елементом аналізу стає поведінка, відсунула інституційні дослідження на периферію політичного аналізу. Ця категорія виступає як фундаментальна в порівнянні з політичними організаціями, нормами, правилами. По-перше, політичні інститути стали розглядатися виключно як наслідки індивідуальної поведінки, що, по суті, повністю нівелювало будь-який вплив організаційних структур і норм на політичний процес. Тим формам і способам, в рамках яких політичне життя власне і протікає. По-друге, сама політика стала розумітися як похідна від зовнішніх факторів.

Систематизація різних інтерпретацій детермінант ініціативних змін дозволила сформулювати і запропонувати авторську позицію з цього питання. До основних причин змін інститутів належать: високий рівень невизначеності та трансакційних витрат у рамках існуючих політичних інститутів, розрив між реальними політичними практиками та формальними правилами, структурно-функціональна неефективність політичних інститутів, зацікавленість в інституційних змінах, невідповідність громадських орієнтацій та уявлень та інституційної структури політики, невідповідність між рівнем соціально-політичної активності та рівнем інституціоналізації політичної участі, системні кризи, які є наслідком несумісності елементів політичної системи – культурних цінностей, соціально-політичних структур та поведінки політичних акторів.

Ключові слова: податкова політика, податково-бюджетні відносини, регіонального управління, розвиток регіонів.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена затребуваністю наукового аналізу політичних інститутів і процесів для ідентифікації векторів подальшої демократизації політичної системи сучасної України. Слід визнати, що політичні інституції, що розуміються як організаційні та нормативно-правові основи політики, являють собою складну систему, що володіє статичними і динамічними характеристиками.

У свою чергу, дане дослідницьке завдання визначає потребу вивчення генези політичних інститутів, пошуку їх універсальних та специфічних особливостей у просторових та тимчасових кордонах. Досвід ряду держав (наприклад, Китай, Корея, Японія) продемонстрував можливості

ефективного поєднання традиційних і модерних інститутів, що заклало нові парадигмальні моделі для багатьох модернізованих країн. Виробничо-технічні, соціальні фактори розвитку цивілізації на початку ХХІ століття дозволяють говорити про нові тенденції в розвитку політичної сфери в цілому і конкретних політичних інститутів, зокрема.

Таким чином, дослідження інституційних аспектів політики в їх статичному та динамічному вимірі є актуальним і затребуваним, як з теоретичної точки зору, так і з позицій політичної практики сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми політичної поведінки в контексті інституційних обмежень, співвідношення свободи

та інститутів розглядаються в роботах таких авторів, як П. Бергер, Т. Лукман, Б. Пігерс, К. Шепсл, Б. Ротстайн, Ж. Бешлер та ін. Аналіз політичних інститутів у контексті модернізаційних процесів та демократичного транзиту а також діалектиці інституційних змін та її стабільності присвячені роботи Г. О'Доннела, Д. Норта, С. Хантінгтона, Г. Ч. Ендрейна.

При всій важливості проведених досліджень окремі аспекти розвитку політичних інститутів у політичній системі залишилися не до кінця розкритими.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження розвитку політичних інститутів у політичній системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Пошуки формалізованої моделі політичної влади, здатної відтворювати та підтримувати ідеальне суспільство беруть свій початок в античній філософії. Платон, Аристотель та інші давньогрецькі філософи намагалися відповісти на питання про те, які саме політичні інститути спроможні забезпечити найкращий тип суспільства та особистості [1]. Порівняльний аналіз законодавства (конституцій), типологізація політичних режимів, виявлення різних форм уряду, можливі поєднання політичних інститутів, термінологічна ідентифікація політичних явищ та фактів – таке коло досліджень політичної філософії того періоду [2]. Однак слід визнати, що інституційний аналіз (застосовуючи сучасну термінологію), у всіх авторів носив досить обмежений і описовий характер і не претендував на побудову суворого нормативно-понятійного апарату. І все ж таки слід визнати, що початок інституційних пошуків було покладено в епоху античності.

Традиції інституційних досліджень було продовжено у працях класиків політичної теорії – М. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є та ін. Політична думка початку XVI – кінця XVIII ст. була меншою мірою пов'язана з філософією та релігією, що зумовило акцентування уваги на таких нормативних поняттях і проблемах, як «суспільний договір», державний устрій, «поділ влади», формальна політична рівність, законодавче оформлення політичних відносин. Стверджується ідея про державу як організацію, яка здійснює сильну верховну владу [3]. В даний період намічаються штрихи нормативно-інституційного підходу до таких форм політичної життєдіяльності, які сьогодні позначаються категорією «інститут».

Категорія «інститут» запроваджується в науковий апарат та набуває широкого поширення

в період становлення соціології, політології, теорії державного права у XIX – початок XX ст. Г. Спенсер застосовував термін «інститут» поряд із такими поняттями як «організація» та «система примусу» [4]. М. Вебер поділяє поняття «діловий союз» та «інститут», проводячи різницю між ними за критеріями добровільності участі, наявності раціональних установлень та примусового апарату. Для З. Дюркгейма інститути – це деякі ідеальні освіти як звичаїв і вірувань, їх матеріалізація у практичній діяльності конкретних організацій. У XX столітті традиції інституційних досліджень були продовжені в роботах М. Оріу, М. Дюверже та інших французьких дослідників – представників традиційного інституціоналізму. Так, М. Оріу вперше змістовно розводить поняття «інститут» та «організація» (юридична особа). М. Дюверже вважає, що інститути це – деякі моделі людських відносин, з яких копіюються конкретні вогнища, набуваючи таким чином характеру стабільних, стійких і згуртованих. При цьому французький дослідник виділяє інститути як прості системи відносин, скопійовані з раніше відомих структур та інститути, що мають матеріальну та технічну складову [5]. Але в цілому визначальною характеристикою традиційного інституціоналізму була формалізація та нормативність аналізу політичних інститутів, акцент на інститутах, регламентованих правом. Саме поняття «інститут» розглядалося як надіндивідуальне об'єднання, створюване для реалізації спільних цілей безвідносно до поведінкових та соціокультурних факторів політики.

Дослідження генези інституціоналізму дозволило виділити три основні підходи в розумінні субстанції інституту як теоретичного конструкту та політичного феномену.

Перше зводиться до ототожнення інститутів і організацій як форм об'єднання людей за певними ознаками. У рамках другого підходу інститути визначаються як сукупності норм і правил. Третій підхід асоціює інститут зі стійким типом поведінки.

Наявність різних трактувань може бути пояснена особливостями розвитку самої інституціональної теорії. Традиційний інституціоналізм аж до початку 50-х років XX століття був одним з продуктивних і затребуваних напрямів політичної науки. Однак гегемонія біхевіоралістського підходу, що послідувала далі, де ключовим елементом аналізу стає поведінка, відсунула інституційні дослідження на периферію політичного аналізу. Ця категорія виступає як фундаментальна в порівнянні з політичними організаціями, нор-

мами, правилами. По-перше, політичні інститути стали розглядатися виключно як наслідки індивідуальної поведінки, що, по суті, повністю нівелювало будь-який вплив організаційних структур і норм на політичний процес. Тим формам і способам, в рамках яких політичне життя власне і протікає. По-друге, сама політика стала розумітися як похідна від зовнішніх факторів.

Реакцією на панування біхевіоральної методології стала поява на початку 80-х років ХХ століття неонституціоналізму, що призвело до «ренесансу» інститутів історичного інституціоналізму, інституціоналізму раціонального вибору та соціологічного інституціоналізму. Проведено порівняльний аналіз цих напрямів політичної науки за слідувачим критерієм трактування інститута. При цьому перспективи неонституціоналізму, на думку автора, лежать у напрямках інтеграції його основних версій за наступними векторами: інституційна стабільність, ціннісно-нормативні основи інституційних взаємодій з політики, антропологічний та груповий поведінка, перспективи інституційних трансформацій в умовах глобального світу.

Результатом дослідження цієї проблематики стали такі положення.

По-перше, адекватне пояснення співвідношення інститутів і поведінки індивіда багато в чому залежить від тієї парадигми, на базі якої походить від пояснення. Соціологічна парадигма виходить з вторинності індивіда по відношенню до суспільства. Особистість розглядається як «сукупність суспільства, виконавець ролей».

Відповідно, головною проблемою соціологічного аналізу виступає інтеграція індивіда у світ інститутів. У межах антропологічного підходу особистість постає як самостійний учасник політичного життя, що володіє розумом і свободою волі, тобто як цілісність, не зводиться до її окремих аспектів. Людина взаємодіє з владними інститутами, виконує певні політичні функції та виступає суб'єктом – об'єктом політики.

По-друге, проведений аналіз показує, що проблема співвідношення свободи та інституціональної об'єктивності може трактуватися в трьох вимірах. Від даного покоління, що зумовлює входження людей у вже спожиту інституційну систему. Третя позиція будується на необхідності врахування принципу свободи, самодіяльності громадянського суспільства, що реалізується не за допомогою ідеологізованих соціально-політичних технологій, а шляхом прийняття до уваги полісуб'єктності суспільного розвитку, де функ-

ціональна визначається складною та автономною людською субстанцією.

По-третє, включення індивіда, що переслідує свої індивідуальні цілі, в систему інституціоналізованих політичних взаємодій визначається тим обсягом витрат і зниженням трансакційних витрат, які надаються йому інститутами. Політичні інститути конфліктогенності і дають політичним акторам можливості стратегічної взаємодії.

По-четверте, при очевидній взаємозалежності інститутів і політичної поведінки неможливо однозначно трактувати цей зв'язок. Сторони, інститути розуміються як форми, що створюють широкі можливості для діяльності політичних акторів, які самостійно приймають рішення та визначають стратегію своєї поведінки (П. Холл).

Політичні інститути, так само як і інші політичні факти та явища мають свій «життєвий» цикл, що включає їх зародження, функціонування та занепад. Дослідження інституційних змін є на сьогодні одним з найбільш важливих питань політичної теорії. Тому нами виявлені та проаналізовані основні підходи до процесу зволюції політичних інститутів. Згідно з теорією раціонального вибору, інституції виникають як засіб координації та вирішення проблем колективної дії, тобто джерелом їх виникнення є громадські та групові випадки.

У дистрибутивній теорії інститути виникають як наслідок боротьби за владу і розподіл ресурсів. У теорії «випадкового громадського дозволу» детермінантою інституційних змін є асиметричний розподіл сили та ресурсів у суспільстві. За Хантінгтоном, каталізатором інституційних нововведень може бути невідповідність результатів політичної модернізації (зростання політичної участі) і показників політичного розвитку (відсутність або нерозвиненість політичних інститутів, що забезпечують легальні форми участі).

Систематизація різних інтерпретацій детермінант ініціативних змін дозволила сформулювати і запропонувати авторську позицію з цього питання. До основних причин змін інститутів належать:

- високий рівень невизначеності та трансакційних витрат у рамках існуючих політичних інститутів,
- розрив між реальними політичними практиками та формальними правилами,
- структурно-функціональна неефективність політичних інститутів,
- зацікавленість в інституційних змінах,
- невідповідність громадських орієнтацій та уявлень та інституційної структури політики,

– невідповідність між рівнем соціально-політичної активності та рівнем інституціоналізації політичної участі,

– системні кризи, які є наслідком несумісності елементів політичної системи – культурних цінностей, соціально-політичних структур та поведінки політичних акторів.

Висновок. Отже, проаналізовано питання про механізм «впровадження» політичних інститутів у повсякденну політичну практику. Показано,

що інституційні нововведення можуть вводитися або через «ринок політичних інститутів», або через «бюрократичний ринок». вільної конкуренції інвестиційних проектів. По-друге, механічне перенесення до політичних відносин тих правил, норм, регуляторів, які склалися в середині державного і бюрократичного апарату розвинених країн, не є вірним. Необхідно в Україні вибудувати власні механізми розвитку політичних інститутів у політичній системі.

Список літератури:

1. Андрущенко Т.В. Європейська політика України: проблеми формування та реалізації (політологічний аналіз): Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Х., 2003. 19 с.
2. Бельська Т. В. Глобалізація як фактор трансформації владно-суспільних відносин. Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Х.: Вид-во ДокНаукДержУпр. 2013. № 1(13). С. 60–66.
3. Бжезинський З. Незалежна Україна. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. К.: Довіра; Генеза. 2016. С. 569–570.
4. Європейські орієнтири адміністративного реформування в Україні: монографія / За заг. ред. В. Д. Бакуменка, В. М. Князева. К.: Вид-во НАДУ. 2005. 172 с.
5. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: Монографія. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. 2003. 340 с.

Kereksha O. DEVELOPMENT OF POLITICAL INSTITUTIONS IN THE POLITICAL SYSTEM OF MODERN UKRAINE

The study of the genesis of institutionalism made it possible to distinguish three main approaches in understanding the substance of the institution as a theoretical construct and a political phenomenon. The first comes down to the identification of institutions and organizations as forms of association of people based on certain characteristics. In the framework of the second approach, institutions are defined as a set of norms and rules. The third approach associates an institution with a sustainable type of behavior.

It was established that the presence of different interpretations can be explained by the peculiarities of the development of the institutional theory itself. Until the beginning of the 50s of the 20th century, traditional institutionalism was one of the productive and popular areas of political science. However, the hegemony of the behaviorist approach that followed, where behavior becomes the key element of analysis, relegated institutional studies to the periphery of political analysis. This category acts as fundamental in comparison with political organizations, norms, and rules. First, political institutions began to be considered exclusively as the consequences of individual behavior, which, in fact, completely eliminated any influence of organizational structures and norms on the political process. Those forms and methods within which political life actually flows. Thirdly, politics itself began to be understood as derived from external factors.

The systematization of various interpretations of the determinants of initiative changes made it possible to formulate and propose an author's position on this issue. The main reasons for changes in institutions include: a high level of uncertainty and transaction costs within existing political institutions, a gap between real political practices and formal rules, structural and functional inefficiency of political institutions, interest in institutional changes, inconsistency of public orientations and perceptions and the institutional structure of politics, discrepancy between the level of socio-political activity and the level of institutionalization of political participation, systemic crises that are the result of incompatibility of elements of the political system – cultural values, socio-political structures and behavior of political actors.

Key words: tax policy, tax-budget relations, regional administration, development of regions.